

॥ શ્રી શંકેશ્વરપાશ્વનાથાય નમઃ ॥

**ધર્મસંગ્રહણીવૃત્તિમાં આવતા એક
અવતરણનું ટિપેટન ગ્રંથને
આધારે મૂળસ્થાન**

ચૂ। કિનીમહતરાસ્તુ આચાર્યપ્રવર શ્રી હૃદિલદસરીધરજી મહારાજે ધર્મસંગ્રહણી નામનો પ્રાકૃત ભાષામાં પદ્યમય ગ્રંથ રચેલો છે. તેના ઉપર આચાર્ય શ્રી મલયગિરિજી મહારાજે વિસ્તારથી વૃત્તિ રચેલી છે. શેડ હેવચેંદ લાલબાઈ જૈન પુસ્તકોદ્ધાર ફંડ (સ્ક્રત) તરફથી ઉદ્ભવ તથા ૪૨મા તથા ૪૨મા ગ્રંથાંક ઇપે વિઘ્નસંવત् ૧૯૭૭ તથા ૧૯૭૪માં એ વિલાગમાં આ ગ્રંથ પ્રકાશિત થયો છે.

આ મહાન ગ્રંથ સુખ્યતાયા દાર્શનિક નિરૂપણુથી ભરપૂર છે અને તેની ટીકામાં મલયગિરિ મહારાજે દાર્શનિક ગ્રંથોમાંથી વિપુલ પ્રમાણમાં અવતરણો આપેલાં છે. આ અવતરણનું મૂળ સ્થાન શોધવું એ અનેક દૃષ્ટિઓ ઉપયોગી અને રસપ્રદ છે.

(૧) ધર્મણી વખત ઉદ્ધૃત કરેલાં વાક્યો એટલાં ટૂંકાં હોય છે કે એનો યથાવત् અર્થ સમજવાનું કાર્ય કહિન થઈ પડે છે. મૂળ સ્થાનનો ને પત્તો લાગે તો તે ગ્રંથના પૂર્વાપર સંદર્ભોનું નિરીક્ષણું કરવાથી વાસ્તવિક અર્થ સહેલાઈથી રફ્ઝ સમજનાય છે.

(૨) કેટલીક વખત ઉદ્ધૃત કરેલો પાઠ કાળજીમે અશુદ્ધ થઈ ગયો હોય છે. મૂળ સ્થાનનો પત્તો લગાવામાં તેના આધારે પાઠ બરાબર શુદ્ધ કરી શકાય છે.

(૩) કેટલીક વખત ઉદ્ધૃત કરેલા સંક્ષિપ્ત વાક્યનો વિસ્તૃત અર્થ સમજનતો નથી. મૂળ સ્થાન ને લખ્યાથી આવે તો તે મૂળ ગ્રંથની ટીકા વગેરે હોય તો તેને આધારે અર્થ બરાબર સમજી શકાય છે.

(૪) અવતરણના મૂળ સ્થાનનો પત્તો લાગવાથી આખીયે ચર્ચા ક્રયા ગ્રંથને આધારે કરવામાં આવી છે એ જરી આવે છે અને પછી તેને આધારે જે વિષયની ચર્ચા ચાલતી હોય તે વિષય અત્યંત વિશદ રીતે સમજનાય છે અને ગ્રંથકારે જે ગ્રંથને સામે રાખીને પોતાનો ગ્રંથ તૈયાર કર્યો હોય તે ગ્રંથ સામે રાખીને આપણે જ્યારે વાંચીએ લારે વાચનની રફ્ઝણા અને આનંદ કોઈ જુદાં જ હોય છે.

(૫) કેટલાંક અવતરણનું વર્તમાન યુગની દાખિયે વિશિષ્ટ મહિન્દ્ર છે. જૈન દાર્શનિક ગ્રંથોમાં બૌદ્ધ દર્શનના પ્રાચીન ગ્રંથોમાંથી કેટલાયે પાડો ઉદ્ધૃત કરેલા છે. બૌદ્ધ દર્શનના ગ્રંથો ધર્માભરા નષ્ટપ્રાય થઈ ગયા હોવાથી એ પાડો ક્ર્યાંથી લીધા છે એ જાણું મુશ્કેલ અની જાય છે. કેટલાક બૌદ્ધ દાર્શનિક ગ્રંથો નષ્ટ

૧૨ : શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલય સુવર્ણમહોત્સવ અન્થ

થઈ ગયા હોવા છતાં યે મોટા પ્રમાણુમાં એવા ગ્રંથો છે કે જેનાં ઇન્ફેન્ટ ભાષામાં લગભગ આહસો વર્ષ પૂર્વે ભાષાંતરો થઈ ગેલાં છે. જે કે સંસ્કૃત ભાષામાં એ ગ્રંથો મોટા ભાગે નાથ થઈ ગયા છે, છતાં એનાં જે ઇન્ફેન્ટ ભાષાંતરો સચ્ચવાએ રહેલાં છે તે પણ ખાસ ઉપયોગી થાય તેવાં છે. ઇન્ફેન્ટ ગ્રંથો સ્વતંત્ર રીતે સમજવા એ અલ્યંત મુશ્કેલ કર્યા છે. એટલે દુનિયાના વિદ્વાનો ઇન્ફેન્ટ ગ્રંથોના મૂળ ભાગો સંસ્કૃતમાં અંશરૂપે પણ કોઈ સ્થળે ભળી આવે તો તે શોખવા માટે ધણો પરિશ્રમ કરે છે. વિશ્વના મોટા દેશોમાં ઇન્ફેન્ટ ભાષાંતરોના સંગ્રહો છે અને અનેક વિદ્વાનો આ ગ્રંથોનું અપાર પરિશ્રમ ઉદ્ઘાતને પણ અધ્યયન કરી રહ્યા છે. જૈન દાર્શનિક ગ્રંથોમાં વિપુલ પ્રમાણુમાં ઉદ્ધૃત કરેલા બૌદ્ધ દાર્શનિક ગ્રંથોના પાછો વિશ્વના અનેક વિદ્વાનોને આ દસ્તિયે અત્યંત ઉપયોગી છે. જે તેમના ઘાલમાં આ વાત આવે તો વિશ્વના વિદ્વાનો જૈન દાર્શનિક સાહિત્ય તરફ આ નિમિત્તે પણ ધણું આડર્થી તેવું છે. આ વિષે અમે જૈન આત્માનંદ સભા ભાવનગરથી પ્રકાશિત થનાર નથ્યએ કુંઠની પ્રસ્તાવના તથા પરિશિષ્ટ આહિમાં વિસ્તારથી જણ્ણાંબું છે.

ઇન્ફેન્ટ ભાષાંતરોના અનેક સંસ્કરણો આહિ વિષે વૈશ્વાચિક મૂત્ર કે જે ગાયકવાડ ઓરિએન્ટલ સીરીઝમાં નં૦ ૧૩૬ ઇથે પ્રકાશિત થયું છે તેના સાતમા પરિશિષ્ટમાં (પૃષ્ઠ ૧૫૩-૧૬૬) અમે વિસ્તારથી જણ્ણાંબું છે. હવે મૂળ વાત ઉપર આપેલી છે.

ધર્મસંગ્રહણીની વૃત્તિમાં (પૃષ્ઠ ૧૨) તરફાનું—“ યદેવ ચ વદન् નિસ્તત્વમારોપિતમ् । યસ્તત્ત્વं જગતે જગદ વિજયી ” ઇતિ । આટલો પાઠ ઉદ્ધૃત કરેલો છે. સંપાદકે અન્ય ગ્રંથને આધારે ઇન્પણીમાં સંપૂર્ણ કારિકા નીચે મુજબ આપેલી છે—

બુદ્ધયા કલ્યિકયા વિવિક્તમપરૈર્યદૂપમુલ્લિખ્યતે
બુદ્ધિનોન ન ચહિર્યેવે ચ વદન् નિસ્તત્વમારોપિતમ् ।
યસ્તત્ત્વં જગતે જગદ વિજયી નિઃરેષદોષદ્વિષો
વક્તારં તમિહ પ્રણમ્ય શિરસાઽપોહઃ સ વિસ્તાર્યતે ॥

બૌદ્ધોને ત્યાં અપોહૃવાદનું નિર્ણયું કરતા અનેક ગ્રંથો છે. સંસ્કૃતમાં જે કંઈ બૌદ્ધ સાહિત્ય મળે છે તેમાં તો આ કારિકા દેખાતી જ નથી, એટલે મારા પાસે જ્યારે બૌદ્ધ ગ્રંથોનાં—ખાસ કરને દાર્શનિક બૌદ્ધ ગ્રંથોના—ઇન્ફેન્ટ ભાષાંતરો આવ્યાં તારે તપાસ કરતાં જણ્ણાંબું કે ધર્મોત્તરે રચેલા અન્યાપોહ પ્રકરણું આ પ્રથમ કારિકા છે. જાપાનની Tibetan Tripitaka Research Institute (Tokyo, Japan) તરફાનું ઇન્ફેન્ટ ભાષાંતરોના જે ૧૫૦ ભાગો (Volumes) હથણ્યાં અહાર પડેલા છે તેમાં ૧૩૮માં ભાગમાં ૫૦ ૭૩થી ૭૮માં આ ગ્રંથનું ઇન્ફેન્ટ ભાષાંતર છપાયેલું છે Peking edition તરીકે જે સંસ્કરણું પ્રસિદ્ધ છે તેના ફોટાઓ ઉપરથી જ્વાંક અનાવીને આ ગ્રંથો, જાપાનમાં આવેલા છે. કેટલોળના ફલ નંબર પ્રમાણે ૫૭૪૮ નંબરનો આ ગ્રંથ છે. ૨૫૨ B થી ૨૬૪ A ઇન્ફેન્ટ પાનામાં આ ગ્રંથ છે. ઇન્ફેન્ટ ભાષાંતરમાં આ સંપૂર્ણ કારિકા^૧ નીચે મુજબ છે :

ક્રોણ યઠસ હ્રેણીણ દો ૮૮ યત્ત્વી ણાવ્યુસ દ્વ્યેવ યદ સ્વ યશ્વ્યુચ
ત્રૈબેન સ્વૈચ્છે ૨૧૨ દો ૧૧૯ ચ પીબ સ્વૈચ્છે યન્નયાસ ણ દે ૧૧૯ યદ્વૈન ચ પીબ
૧૨૯૪ ચ દે ૧૧૯ ણ સ્વુદ્ધસ ય કુચ કુચ વદ્વત ય ચ ચ્યુસ સ્વૈચ્છે ચ
યસ્વુદ્ધ વદ્વત ણ દે ૧૧૯ ચ પીબ દે ૧૧૯ ચ કુચ કુચ વદ્વત વસ સેચ ય દે ૧૧૯ વલ્લ

^૧ ડેવનાગરી લિપિમાં ઇન્ફેન્ટ અક્ષરો પૈકી કેટલાક અક્ષરો ન હોવાને લાગે ડેવનાગરીમાં આવું યથાવત લિખાયાં

ધર્મસંગ્રહણીવૃત્તિમાં આવતા એક અવતરણનું ટિપેટન અન્થને આધારે મૂળ સ્થાન : ૧૩

આ ટિપેટન કારિકા તે ધર્મસંગ્રહણી વૃત્તિમાં ઉદ્ઘૃત કરેલી સંસ્કૃત કારિકાનો જ ટિપેટન ભાષામાં અનુવાદ છે. ટિપેટન ભાષાંતરનું સ્વતંત્ર રીતે અધ્યયન કરનાર મનુષ્યને એના પરથી અર્થ સમજી શકવો અત્યેત ફુફુર છે. આ સંસ્કૃત કારિકા નજર સમક્ષ રાખવાથી એનો અર્થ સ્પષ્ટ સમજી શકાય તેમ છે.

આ રીતે અધ્યયન કરવાથી અંથકારે કયા અંથને આધારે ચર્ચા કરી છે તે પણ રૂપી જાણી શકાય છે તેમ જ નાથ થઈ ગયેલા અંથના અંશનો આ રીતે ઉક્ખાર પણ થાય છે. જૈન દાર્શનિક અંથોમાં આવાં તો ભીજાં અનેક અવતરણો છે કે ને તે તે મૂળ સંસ્કૃત અંથનાં ટિપેટન ભાષાંતરમાં જોવા મળે છે.

આ વિષયમાં વિદ્ધાનો રસ લે અને અધિક ગવેષણા કરે.

પૂજ્યપાહ શુરુદેવ મુનિરાજશ્રી લુલનવિજયાન્તેવાસી મુનિ જંખુવિજય

વિ. સં. ૨૦૨૧, આવણું સુદ્ધિ ૮

માંડવી (કૃચ્છ)

કરીને આપણું મુશ્કેલ છે. છતાં આપું કંઈક સ્વર્ણ જણવાની ધર્માવાળાઓ માટે દેવનાગરીમાં આતું લિખાંતર કરીને નીચે આપ્યું છે.

તર્ણ્ણ બ્રતસ્ય બ્લો યિ ગઢ્ ગિ રઢ્ બ્રશિન ગ્રશન ચિયસ્ દ્ર્પેન પર રબ્ બ્રસ્તન પ ।

બ્લો મિન પિય મિન દે જિદ્ મ યિન સ્યો બ્રતગ્રસ્ ગઢ્ જિદ્ બ્ર્ઝોદ પ યિ ।

ઝ્રો લ દે જિદ ગ સુડ્સ્ પ નેમ ર્યેલ મ્રડ બ મ લુસ સ્વયોન બ્રલ બ ।

ગ્રસુદ્ મ્રજદ્ ગઢ્ યિન દે લ મ્રતોસ્ ફયગ ડછ્લ નસ સેલ બ દે ડદિર બ્રશાદ ।

